

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ І НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

САВЧЕНКО О. І.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ЗАКОРДОННОЇ ПРЕСИ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ

Народницька еміграція, що виникла в 70 - 80-х роках XIX ст. в західноєвропейських країнах, стала основою для створення нових російських політичних партій, які сформувалися на зламі двох століть. Системна криза народницької ідеології та суттєві провали в її практичній діяльності змусили народників почати пошук інших шляхів демократизації Росії. Якщо “чорнопередільці” звернули свої погляди до марксизму, то “народовольці” спробували створити деяке “неонародницьке” вчення, залучивши з нього все краще з минулого і поєднавши це з набутим досвідом останніх років. Характерною рисою усіх організацій, що з’являлися у той час, було прагнення до створення закордонного друкованого органу. Видання власної періодики політичні емігранти розглядали як необхідну умову для поширення власних поглядів та пошуку союзників.

Наприкінці 1901 р. - на початку 1902 р. в результаті злиття нечисленних груп та гуртків “неонародницького” напрямку, була створена партія соціалістів - революціонерів. Після того як провалилися перші спроби створення партійної періодики в Росії, соціалісти - революціонери зрозуміли, що без закордонної бази успішне функціонування організації неможливе і прийняли рішення про видання за кордоном центрального органу партії - газети “Революционная Россия”. У січні 1902 р. в Парижі вийшов перший закордонний номер газети, а потім її видання переноситься до Женеви. До складу її редакції входили відомі есери: М. Гоц, В. Чернов, Л. Шишко.

Говорячи про програму періодичного органу, члени редакції заявляли, що газета цілком відповідатиме завданням, які стояли перед партією соціалістів-революціонерів. Першочерговою з них визначалася боротьба із самодержавством з метою завоювання політичних прав, а також здобуття вільних конституційних форм держави, при реалізації яких партія дістане можливість відкрито боротися за докорінну перебудову суспільства на соціалістичних засадах. [1].

Діючи в умовах багатосторонньої Російської імперії, партія соціалістів-революціонерів не могла пройти повз проблеми, пов’язані з вирішенням національного питання. Інтернаціоналістський принцип побудови партії вів до того, що це складне питання розглядалося центральним партійним органом дещо поверхово і відверто утилітарно. З нечисельних публікацій на цю тему, які з’явилися на сторінках “Революционной России, можна виділити лише редакційну статтю “Національне поневолення і революційний соціалізм” та дві статті К.К. Брешко - Брешковської. У передовій, надрукованій в номері газети від 15 лютого 1903 р., редакція знайомила читачів з тактичним положенням партії з національного питання. В ній зазначалося, що есери виступають проти всього, що заважає зближенню народів, а тому вони є ворогами усякого “націоналізму” та “самобутності”, які ставлять перед собою лише консервативні завдання. Підкреслюючи свою інтернаціоналістську природу, видавці газети вказували на прагнення есерів до того, щоб зробити загальнолюдськими, а, отже, і загальнонаціональними, кращі риси усіх націй. [2].

У розумінні сутності національного питання в Росії соціалісти-революціонери виходили з суголосно прагматичних цілей. Воно цікавило їх тільки тією мірою, в якій його можна було використати в боротьбі проти царату. Підтвердження подібного міркування можна знайти в статті К. К. Брешко - Брешковської “До національного питання”. Виходячи з завдань партії соціалістів-революціонерів, вона орієнтувала соратників на те, що було б великою помилкою випустити з виду питання про укладання угоди між національними організаціями для створення єдиного блоку, який зміг би значно збільшити сили опозиції і, в той же час, “зробити безпечним спільного ворога”. [3].

Повертаючись до цієї проблеми через чотири місяці, К.К.Брешко - Брешковська більш детально прокоментувала національну програму есерів та здійснила спробу зазирнути в майбутнє. На початку статті вона знову рішуче висловила за ліквідацію усіх форм національного гноблення, підкресливши, що соціалісти-революціонери ніколи не будуть вказувати національним меншинам Росії на необхідність виконання тих обов’язків, які їм нав’язав царизм. Говорячи про своє бачення перспектив розвитку народів Росії після революції, автор висловила за надання їм самоврядування і створення сприятливих умов для національного розвитку. [4].

Проте, зміст заключної частини статті, по суті, перекреслював усе те, про що заявлялося до цього. В усякому разі, модель державно - національних відносин, яку пропонувала К.К.Брешко - Брешковська, була у неприхованому протиріччі з тим, про що вона писала на початку статті. Зокрема, автор зазначила, що, висловлюючись за право народів на самовизначення, соціалісти-революціонери не будуть вимагати обов’язкового сепаратизму, а навпаки, бачать реальну можливість мирного і товариського співробітництва різних національностей в справі державного будівництва. Далі вона наголошувала, що сепаратизм є ні що інше, як пряме продовження національного пригноблення і може бути усунений тільки після зникнення причин, які його породжують, тобто, після повалення самодержавства. В результаті, прогнозувала вона,

відцентрові сили відчуження народів будуть замінені доцентровими, спрямованими на об'єднання різних національностей. [5].

Переходячи від теорії до практики, К.К.Брешко - Брешковська продемонструвала можливий механізм створення багатонаціональної держави. У відповідності з ним, ті національності, які після здобуття незалежності побажають встановити союзницькі або ще більш тісні відносини з російським народом, будуть зустрінуті росіянами "як брати - повноправні господарі у своїх справах і повноправні співробітники у постановці та спільному вирішенні тих конкретних задач, які є спільними" [6]. Федеративна форма співжиття різних національностей бачилась автору найкращою, порівняно як з національною ворожнечею, так і жорстоко централізованою державою. Гарантуючи безпеку кожного окремого народу, федерація надавала б можливість навіть самим нечисленним з них користуватися усіма досягненнями колективного розуму, підкреслювала К.К.Брешко - Брешковська. [7].

Революція 1905 - 1907 рр. продемонструвала не тільки слабкість опозиційного руху, але і відсутність у радикальних російських партій реалістичної національної програми. Роблячи з цього певні висновки, найбільш далекоглядна частина партії соціалістів-революціонерів звернула увагу соратників на необхідність глибокої розробки національного питання. Дискусії, що розгорнулись в лавах партії, з часом перенеслися на сторінки центрального органу партії - газети "Знамя Труда". Її перший номер вийшов у Петербурзі в липні 1907 р., проте після придушення революції видання газети переноситься до столиці Франції. [8, стб. 934.].

У 1910 р. в центрі обговорення партійців опинилася стаття М.Бірюкова "Соціалізм і національна програма". Вона починалася з констатації того, що національне питання вже давно висунулося на порядок денний як одне з найбільш актуальних для партії, яка прагне згуртувати для спільної боротьби різні народи Росії. Далі в статті наводилися слова австрійського соціал-демократа Ф.О.Герца, який стверджував: "Націоналізм і соціалізм - діти однієї матері". Погоджуючись з даним висловом, автор статті в якості доказу наводив парламент Австро-Угорщини, де депутати від більшості партій створювали фракції за національною ознакою. [9].

Переходячи до аналізу положень програми партії соціалістів-революціонерів з національного питання, М. Бірюков виділяв її вимоги про широку автономію областей та общин, як міських, так і сільських. При цьому малось на увазі проголошення права на самовизначення, запровадження рідної мови в усіх місцевих та державних установах, а також пропорційне представництво в них від кожної партії. [10].

На думку автора, такі пункти програми вже застаріли і швидке зростання національно-визвольного руху в Росії вимагало їх кардинального оновлення. Про те, в якому напрямку М.Бірюков пропонував удосконалювати національну програму есерів, можна зробити висновок з документу, наведеного в статті, який автор пропонував використати в якості прикладу. Це був уривок з резолюції, прийнятій на конференції російської націонал-соціалістичної партії, яка відбулась у квітні 1907 р. в Фінляндії. В ній підкреслювалося, що вирішення питання про національні права народностей, які склали в Росії меншість, не може бути досягнуто тільки створенням територіальних автономій. Учасники конференції висловились за створення екстериторіальних органів національного самоврядування публічно - просвітницького характеру в межах російської держави. Вони наполягали на тому, що тільки це може стати передумовою для вирішення національного питання і повинно звільнити трудящих від необхідності вступати союз з власною буржуазією для захисту своїх національних прав. [11].

Особливої гостроти національне питання в Росії набуло напередодні першої світової війни. Цій проблемі присвячувався матеріал, надрукований на сторінках есерівської газети "За народ!". Її перший номер з'явився в квітні 1907 р. в Петербурзі, і до кінця року вона виходила в Росії. Проте, з наступом реакції в країні, її видання виноситься за кордон. У січні 1909 р. в Парижі побачив світ перший зарубіжний номер газети "За народ!". [8, стб. 929.].

Свою головну мету видавці газети бачили в згуртуванні революційних сил армії та флоту в єдиний Всеросійський союз. Вони вважали, що результат революції залежатиме від того, "на чий бік в цій боротьбі стануть російська армія і флот". [12].

Однак, редакція газети не могла пройти повз національні проблеми, які набули особливої актуальності у 1914 р. В анонімній статті "Український народ і самодержавство" газета засудила рішення царського уряду заборонити святкування 100-річчя з дня народження Т.Шевченка. Свавілья властей дало привід газеті порівняти становище українців, які проживали в Росії, з їх земляками у складі Австро-Угорщини. Вона вказала, що таке співставлення не на користь російських українців. Адже населення східної України не користувалося тими політичними і національними правами, які мали західні українці. В статті наводилися слова депутата Державної думи від України А.Бур'янова, який засудив дискримінаційне рішення царських чиновників і підкреслив, що "український народ дістане можливість ушановувати своїх великих людей лише тоді, коли він об'єднається з усіма народами Росії для боротьби за її визволення. [13].

Таким чином, аналіз публікацій з національного питання в закордонній пресі російських соціалістів-революціонерів дозволяє констатувати, що дана проблема розглядалася есерами як другорядна, і на початку ХХ ст. не посідала помітного місця як у теоретичній, так і в практичній діяльності партії. Подібне ставлення пояснюється тим, що партія соціалістів-революціонерів свою стратегічну мету бачила в поваленні самодержавства, а тому формувалася на принципі інтернаціоналізму, прагнучи об'єднати усіх невдоволених царатом незалежно від національності. Провідні теоретики партії вважали, що прагнення народів Російської імперії до самостійності є лише реакцією на їх дискримінацію з боку царського режиму і не пустило

глибокого коріння в національній свідомості. Тому, декларуючи право націй на самовизначення, вони розраховували, що після революції відбудеться їх добровільне об'єднання в демократичній російській федеративній республіці.

Отже, ігнорування національного фактору, з одного боку, і перебільшення соціального, з іншого, робили програму партії соціалістів-революціонерів еkleктичною і непослідовною, що і відбилося на сторінках закордонної преси есерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Революционная Россия. - 1902. - січень.
2. Див.: Революционная Россия. - 1903. - 15 лютого.
3. Революционная Россия. - 1903. - 15 листопада.
4. Революционная Россия. - 1904. - 15 березня.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.
8. Мазьєр А. В. Словарный указатель по книговедению. - Т. 1. - М.-Л., 1934.
9. Див.: Знамя Труда. - 1910. - серпень.
10. Там само.
11. Див.: Знамя Труда. - 1910. - серпень.
12. За народ!. - 1907. - 2 квітня.
13. За народ!. - 1914. - травень.

ОЛІЙНИК М.М.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ПРИВАТНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЗГОРТАННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Здобуття Україною після багатовікової боротьби реальної незалежності дало можливість розпочати перехід від командно-адміністративних, бюрократичних методів управління економікою до ринкових. В країні розпочався швидкий процес розвитку приватного підприємництва, в тому числі, і в сфері промисловості. Складний процес побудови багатокладної економіки стратегічно вірний, але тактично не завжди продуманий, і його здійснення проходить дуже болісно. В зв'язку із важливістю завдання підтримки вітчизняного товаровиробника, проблема впливу державних інституцій на розвиток приватного підприємництва виходить на перший план.

У зв'язку з цим актуальним, цікавим, важливим і повчальним є вивчення впливу державних установ на діяльність приватних виробництв України в період згортання нової економічної політики.

Період 1926 - 1930 років отримав в радянській історіографії назву "наступ на капіталістичні елементи по всьому фронту" [13; 14; 11; 20, вип. 1-2; 22]. І це дійсно відповідає тодішнім політико-економічним реаліям. На жаль, ця проблема довгі десятиліття вивчалась і висвітлювалась досить однобічно, з позицій "класового підходу." Велика кількість проблем, що стосувались згортання таких важливих секторів приватної ініціативи як приватно-орендна та приватновласницька промисловість не були досліджені з достатньою повнотою. Автор має за мету в якійсь мірі заповнити цю прогалину.

З 1924/25 і, особливо, в 1925/26 госп. році починається поступовий процес обмеження приватно-орендної та приватновласницької промисловості в харчовій і деяких інших галузях промисловості, пов'язаних із переробкою сільськогосподарської сировини. Це було пов'язано як із економічними причинами (дефіцит сировини), так і суто ідеологічними (проблема "замкненого кола капіталістичного виробництва") [15, т.2, с.176; 23, с.9].

З 1925/26 госп. року скорочується, а потім і зовсім припиняється банківське кредитування приватних виробництв цих галузей, забезпечення необхідними їм матеріалами по імпорту, в три рази зростають тарифи на користування залізничним, морським і річковим транспортом. Починається масовий процес розриву орендних угод з приватними особами. Ці підприємства починають використовуватись державними і кооперативними організаціями [16, с.26; 23, с.9; 24, с.30, 161 – 167; 6, ф.Р-1506, оп.1, спр.24, арк.1-4; 9, ф.3195, оп.1, спр.2258, арк.2, 3, 5; 15, т.3, с.272].

Все це підкріплюється відповідними партійними рішеннями, в яких починає проводитись ідея про вичерпання резервів розвитку приватного виробництва [16, с.24].

Однак, в цей же період з'являються праці відомих радянських економістів, в яких проводиться думка, що приватне підприємство в промисловості далеко ще не вичерпало своїх резервів. Але, оскільки держава значно посилила податковий тиск на нього, то воно змушене переходити в тіньову сферу [18, с.119]. У зв'язку